

Virdinija Popović*
Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Odsek za rumunistiku

Ivana Ivanić**
Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet
Odsek za rumunistiku

УДК 821.135.1:316.722(510)
doi: 10.19090/rs.2022.6.219-228
Оригиналан научни рад
примљен 29.10.2022.
прихваћено за штампу 01.12.2022.

UTICAJ KINESKE KULTURE NA RUMUNSKU KNJIŽEVNOST***

“Despre zidul acesta chinezii spun, lăudându-se, că, atunci când s-a clădit, în munți n-a mai rămas nici o piatră, pe șesuri n-a mai rămas nisip, în râuri a secat apa iar în pământ n-a mai rămas niciun copac.”

“Kinezi kažu za ovaj zid, hvaleći se, da tada kada se on izgradio, na planinama nije ostalo kamena, polja su ostala bez zemlje, reke su presušile a iz zemlje nije raslo nijedno jedino drvo.”

Nikolae Milesku Spataru

Najstarija civilizacija na svetu je bila oduvek predmet inspiracije za mnogobrojne svetske pisce pa tako i rumunske, među koje spada i najpoznatiji rumunski pesnik, Mihaj Eminesku kao i veliki pisac putopisa Nikolae Milesku Spataru. Kineske religije i filozofija Dalekog istoka, lepote Kine pa čak i ekonomija su bile citirane, slavljene i upoređene sa evropskom i balkanskom kulturom na oko 15.000 stranica rumunske publicistike a lepote Kine su bile opisane u rumunskim putopisima koji datiraju još iz 19. veka. U radu će biti prikazana rumunska literatura u kojoj je Kina bila predmet inspiracije za pojedine rumunske pisce, u kojoj je meri kineska kultura prisutna u rumunskoj književnosti i da li su publicistička i beletristička dela u 19. veku u Rumuniji mogla pronaći put ka čitaocu.

Ključne reči: Kina, kultura, rumunska književnost, publicistika, putopis.

* popovic.virdinija@ff.uns.ac.rs

** ivana.ivanic@ff.uns.ac.rs

*** Rad je realizovan u okviru projekta „Maђински језици и књижевности у АП Војводини – семиотички и културни ресурси у изградњи етничког идентитета”, број 142-451-3125/2022-01 finansiran od strane Pokrajinskog sekretarijata za visoko obrazovanje i naučnoistraživačku delatnost AP Vojvodine.

Kineska kultura stara je više od pet milenijuma. Kineski izumi: papir, barut, štamparija, kompas, astronomija i kalendar, filozofija i koncepcija sveta i postojanja imali su dubok uticaj na čovečanstvo, podstičući evolutivni proces ljudske civilizacije. S druge strane, smeštena na ušću Dunava u Crno more, „biser Crnog mora“, Rumunija se nalazi na drevnom Putu svile i povezuje istočnu i zapadnu civilizaciju. Kineska kultura i rumunska kultura su se razvile trajnim inovacijama, izgradile su svoju istoriju prihvatanjem i asimilacijom različitosti, bivajući dragulji svetske kulturne riznice i glavne komponente ljudske civilizacije. Kineska kultura je još od Srednjeg veka privukla pažnju rumunskim ljubiteljima istorije, a najviše posle Gutenbergovog pronalaska štamparije 1455. godine. Mnogo godina pre Gutenberga je Kinez Dan Chiech 868. štampao svoju prvu knjigu, a 1045. godine je Pi Sheng izumeo mobilnu mašinu za štampanje. Posle povratka Marka Pola sa Dalekog istoka u Veneciju, pohvalio je kineske štampare kao i korišćenje papira u štamparskom procesu.

Najstarija civilizacija na svetu oduvek je bila predmet inspiracije za mnogobrojne svetske pisce pa tako i rumunske, među koje spada i najpoznatiji rumunski pesnik Mihaj Eminescu kao i veliki pisac putopisa Nikolae Milesku Spataru. Kineske religije i filozofija Dalekog istoka, lepote Kine pa čak i ekonomija su bile citirane, slavljene i upoređene sa evropskom i balkanskom kulturom na oko 15.000 stranica rumunske publicistike, a lepote Kine su bile opisane u rumunskim putopisima koji datiraju još iz 19. veka. U radu će biti prikazana rumunska literatura u kojoj je Kina bila predmet inspiracije za pojedine rumunske pisce, u kojoj je meri kineska kultura prisutna u rumunskoj književnosti i da li su publicistička i beletristička dela u 19. veku u Rumuniji mogla pronaći put ka čitaocu.

Bilateralni diplomatski odnosi Kine i Rumunije traju oko 70 godina, dok saradnja u oblastima obrazovanja, nauke i tehnologije, kulture i politike ima dužu istoriju. Štaviše, postoji tradicionalno prijateljstvo između rumunskog i kineskog naroda. Kada govorimo o prvoj recepciji kineske književnosti i kulture u Rumuniji, ne možemo zaobići doprinos Nikolaja Mileskua Spatarula koji je napisao knjigu *Putovanje u Kinu (1675–1678)*¹.

Zbog geografske udaljenosti između Kine i Rumunije postoje razlike u pogledu istorije, kulture i civilizacije, osim toga, rumunski jezik i kineski jezik spadaju u dve potpuno različite porodice jezika: međutim, zbog činjenice da su dva naroda kroz istoriju prolazila kroz slična, pa i identična iskustva i teškoće, sa

¹ *Jurnal de călătorie în China.*

iznenađenjem konstatujemo da u sadržaju dva jezika možemo otkriti slične ili identične delove rečnika ili oblike izražavanja. Komunikacija između različitih etničkih grupa postoji još od najstarijih perioda. Kina i Rumunija pripadaju različitim istočnim i zapadnim kulturama, dok su njihovo istorijsko poreklo, kulturna pozadina i književna tradicija kao i nacionalna psihološka struktura potpuno različita. Poznato je da u rumunskoj istoriji, u poređenju sa kineskom kulturom ili širenjem sopstvene kulture, Rumunija je relativno zaostajala. Međutim, kulturna saradnja između Kine i Rumunije je izuzetak, ona ne samo da je održala dobar kontinuitet, već je imala i bogat sadržaj i raznovrsne oblike, a posebno književni uticaj je jedno od najvažnijih i najstabilnijih oblasti. Ovaj rad će pokazati prvu recepciju kineske književnosti i kulture u Rumuniji.

Nikolae Spatarul Milesku je imao značajan doprinos u razvoju kulturnih veza između Rumunije i Kine. Krajem 17. veka, na svom proputovanju u Kinu, napisao je putopis *Putovanje u Kinu* na osnovu sopstvenog iskustva za vreme svog diplomatskog perioda. Bio je jedan od prvih evropskih izaslanika koji su upoznali Kinu. Smatra se pionikom diplomatskih veza između Rumunije i Kine. Nikolae Milesku Spatarul (1636–1708) rođen je u Vasluj, gradu u istočnoj Rumuniji. Godine 1675. imenovan je za ambasadora Ruskog carstva u Peking. Na dvoru cara Alekseja i u slovensko-grčko-latinskoj školi koju je osnovao Petru Movila, Milesku ostavlja dobar utisak, tako da mu car poverava razne diplomatske misije, te je bio primljen za prevodioca za grčki, latinski, ruski i rumunski jezik.

Virđil Kande, poznati rumunski istoričar kulture, je u svojoj knjizi *Rumunska svedočanstva u inostranstvu*² spomenuo nekoliko dokumenta koja svedoče o kinesko-rumunskoj kulturi. Prvi dokument je pismo ruskog cara Alekseja I Mihajloviča (oca Petra Velikog, 1645–1676) kineskom caru Kang-Xi (1661–1722), koji datira od 28. maja 1675. godine u kojem ruski car preporučuje Rumuna Nikolaja Mileskua Spatarua (1636–1708) za izaslanika kojeg će kasnije poslati u Kinu kako bi uspostavio diplomatske i ekonomske veze sa ovom velesilom. Kao poznavao stranih jezika, car Aleksej I mu je poverio zadatak da reši granične sporove između Rusije i Kine, duž reke Amur i da uspostavi trgovinske odnose sa carstvom Čing, kao i da bi detaljno opisao nove ruske posede u Zabajkaliji i Amurskoj oblasti, kao i na susednim teritorijama. Za razliku od prethodnih izaslanika, Spataru je ozbiljno počeo da proučava Kinu i kineski jezik, što mu je omogućilo da prikupi mnogo dragocenih informacija o ovoj zemlji.

² Prim. Prevod naslova *Mărturii românești peste hotare*.

Pored održavanja odnosa sa carstvom Ćing, putovanje Spatarua odigralo je ogromnu ulogu u razvoju Sibira i Transbaikalijske: sačinjeni su detaljni opisi velikih teritorija, koji su potom korišćeni kako u Rusiji, tako i u inostranstvu, na primer, od strane jezuita koji su pokazali interesovanje za Kinu.

Princ Yu Fuquan je 27. juna 1876. godine za kineskog cara sastavio izveštaj u vezi sa njegovim razgovorom sa Mileskuom Spataruom. Saradnja rumunskog izaslanika sa kineskim zvaničnicima je trajala duži period o čemu svedoči i memorandum koji datira od 3. septembra 1677. kojeg je taj isti Yu Fuquan napisao na mandžurijanskom jeziku (Kandea, 1991: 230). Na istom, mandžurijanskom jeziku se u *Carevoj hronici* spominje da je „petnaestog dana petog meseca petnaeste godine” vladavine cara Kang-Xi, tj. 1676. godine, u Dvoranu Vrhovne Harmonije koja se nalazi u carskom dvoru, bio primljen ruski vesnik Milesku Spataru, kojeg je car bogato ugostio zajedno sa svojom pratnjom (Ibidem, 1998: 52). U ovoj hronici se ipak ne kaže da Milesku Spataru nije video kineskog cara nijednom, što se saznalo tek kasnije iz njegovog putopisa. Neki istoričari kulture spominju da jedini prihvatljivi motiv je Spataruovo neprihvatanje carskog protokola za koji je smatrao da je ponižavajući. Ruski car je zaposlio Nikolaja Mileskua Spatarua u Departmanu vesnika 1671. godine odakle će ga poslati u Kinu 1675. godine na mestu ambasadora i gde će ostati do 5. januara 1678. godine. Milesku Spataru je pre toga bio poznat kao rumunski učenjak, prevodilac, geograf. Govorio je latinski, starogrčki, turski, staroslovenski, francuski kao i novogrčki koje je naučio za vreme studiranja i Patrijarhijskoj školi u Carigradu. U rumunskoj književnosti je ostao zapamćen po njegovim putopisima, najviše po putopisu *Putovanje u Kinu*³ u kojem su opisane kineske prirodne lepote, ljudi, običaji, hrana, zanimanja ljudi, govor, itd. Njegovo putovanje od Sibira do Kine kreće od grada Tobolska i traje do granice carstva Kine. Druga njegova knjiga je *Opis Kine* (1685) koja je bila veoma čitana u to vreme kako u Rusiji tako i na Dalekom istoku. U ruskoj historiografiji, poznat je kao Nikolai Spathari, ne spominjajući se da je bio po nacionalnosti Rumun.

Opšte je poznata istorijska činjenica da su prvi rumunsko-kineski diplomatski kontakti bili povezani sa onim rumunskim diplomatima koji su poslani u zapadnoj Evropi kako bi druge zemlje priznale nezavisnosti Rumunije posle rata, 1877–1878. godine. Prvi rumunski izaslanik u Parizu bio je istoričar i publicista, Mihail Kogalnićanu koji je uspostavio diplomatske kontakte u tu svrhu s ministrom Velikog carstva King, Zengom Jize, u glavnom francuskom gradu, a

³ *Jurnal de călătorie în China*

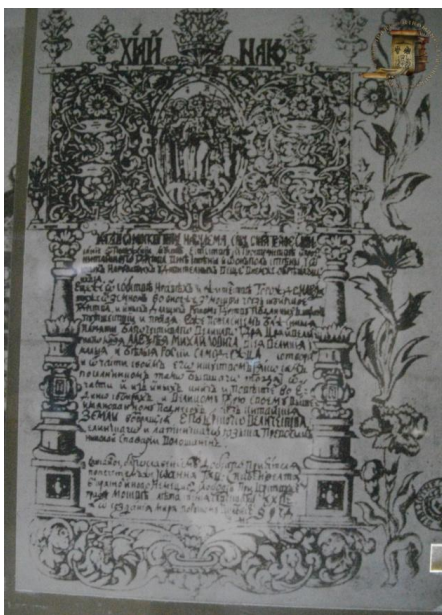
razmena diplomatskih poruka sa Kinom nastavljena je i tokom svoje misije u Sankt Petersburgu.

Rumunsko-kineskim kulturnim vezama bavili su se i drugi rumunski pisci, jedan od njih je bio i najpoznatiji rumunski pesnik, Mihaj Eminescu (1850–1889) kojeg je zainteresovala kineska filozofija i religija Dalekog istoka još od kada je studirao filozofiju u Beču i Berlinu. U preko 15.000 stranica publicistike, Eminescu je pisao mnogo puta o Kini, o poznatim ličnostima i o orijentalnom mentalitetu. Često je citirao rumunska i strana dela koja su pisala o Kini. Eminescu je 1881. godine prilikom njegovog pisanja o Uskrsu, napravio komparaciju između rumunske Biblije i drugih spomenika nacionalnih kultura: „Ni Budine pouke, ni Sokratov život, ni principi stoicizma *kao ni Lao Ce-ov put ka vrlini*, iako slični sa hrišćanskim poukama, nisu nikad imali toliki uticaja niti su uzdizali toliko čoveka koliko je to uradila Evangelija...“⁴. Od kineskog mislioca Lao Ce je Eminescu preuzeo ideju o ekonomskom protekcionizmu, koju je kasnije iskoristio u svojim ekonomskim studijama. Ovom prilikom, pesnik komentariše knjigu *Chine moderne au Description historique géographique et littéraire de ce vaste empire*, de Gillaume Pauthier și Antoine Louis Bojin (Paris, 1853) (Nedelcea, 2016: 23). Rumunski pesnik je napisao i veliki broj komentara u vezi sa francuskim putopisima posvećenim Kini: *Voyage en Chine pendant les années 1847, 1848, 1849, 1850* (Paris, 1854) i *Voyage de la Bayonnaise dans les mers de la Chine* (Paris, 1972) autora Juriena de la Gravieria kome zamera veoma slabo poznavanje balkanskih naroda i da je u svojoj knjizi *Le situation du Levant* (Paris, 1877) zapisao da će Grke dostići sudbina mandžurske rase, koja je nadvladala Kinom i da su Mandžursku zemlju morali ostaviti Kinezima.“ I u drugim člancima koje je Eminescu objavio u časopisima: „Timpul“, „Convorbiri literare“, „Curierul de Iasi“ je kritikovao intelektualce tog vremena zbog niskog stepena poznavanja istorije, a najviše je govorio o političarima, u kojima mu je Kina bila sredstvo za komparaciju, npr. u sledećim citatima, prvi je vezan za analizu stanja različitih nacionalnosti koji žive u Austrougarskoj: „Kad bi Kina osvojila Mađarsku, prvi koji će reći da su poreklom Kinezi su Jevreji i advokati“ ili kad je govorio o mešanju Austrougarske u unutrašnje poslove Rumunije napisao je da „Austrougarska nema pravo mešanja u Dunavskim vodama, apsolutno nijedno pravo, kako nemaju ni Kina ni Japan niti druga zemlja na svetu“ (Ibidem: 25). U drugim člancima Eminescu je pokazao odlično poznavanje kineske istorije. U

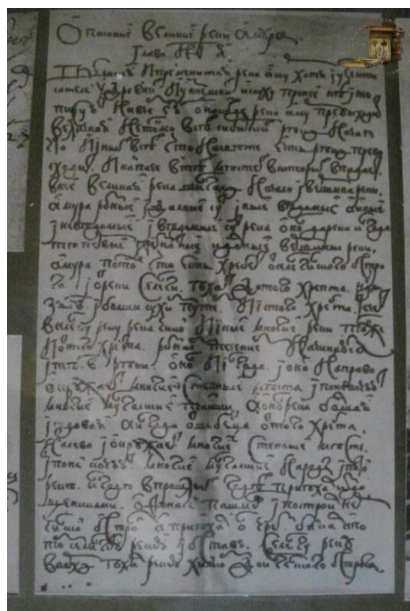
⁴ Prim. prev., Mihai Eminescu, Timpul, VI, nr. 81, 12 april, 1881, p.1, apud. Tudor Nedelcea, *China și valorile ei în viziunea lui Eminescu*, "Lumina", nr.4-6, 2016, p.22.

jednom članku u časopisu „Curierul de Iasi“ (br. 4, 14. jul, 1877, str. 3) govoreći o radu studentskog kluba u Jašiju, osnovan 1875. godine, čija aktivnost je bila bavljenje istorijom, jezikom i kulturom rumunskog naroda kao i razvojem rumunskog obrazovanja, Eminesku je citirao Kinu rekavši da ako govorimo o tome *koliko* znaju Kinezi, onda je ona jedna od najobrazovanijih zemalja sveta a ako postavljamo pitanje *kako* toliko znaju, kod ovog „kako“ prestaje uloga obrazovanja i ulazimo u način njihove edukacije“ (Ibidem: 26).

Što se tiče kulturnih relacija, XX vek je bio veoma značajan za promovisanje rumunske književnosti u Kini. Prevođe se na kineski jezik najpoznatija rumunska dela i autori 19. veka među kojima je i Mihaj Eminesku. Kineski studenti koji su učili rumunski jezik na rumunskim univerzitetima, pri njihovom povratku kući, neki su počeli svoju diplomatsku karijeru, neki su se zaposlili kao lektori ili profesori na katedrama za rumunski jezik u kineskim gradovima, u medijima ili u različitim javnim ustanovama. Od pojavljivanja, 1922. godine prvih komentara kineskog pisca Shen Yanbing na račun Emineskuove poezije, njegova je poezija bila veoma dobro primljena i hvaljena na kineskom prostoru. Poslednje dve decenije su se umnožili prevodi proznih i dramskih dela na kineski jezik, ali i kineskih dela na rumunski jezik, za razliku od prethodnih decenija kada se kineska književnost najviše prevodila na engleski, francuski, nemački i ruski jezik. Kinezi manifestuju veoma veliko interesovanje za promovisanje njihove književnosti u Centralnoj i Istočnoj Evropi i zbog toga pisci pri Kineskom društvu pisaca često posećuju Rumuniju i promovišu ovde svoja dela. Sama činjenica da kineski pisci uspevaju da prevedu njihova dela na rumunski jezik predstavlja veoma značajan faktor njihovog stvaralaštva. Poslednjih godina ulažu i finansijska sredstva za prevođenje i objavljivanje rumunske književnosti u Kini. U Rumuniji su prevedena i objavljena „Knjiga pesama. Konfucijanski poetski kanon“ (kineska antologija poezije, koja obuhvata 305 pesama različite dužine, datiranih uglavnom između XI i VII veka pre Hrista), „Analekti Konfucije“ (Najpoznatiji izvor njegovih mudrosti), „San o crvenom paviljonu“ (Cao Suecin) i druga remek dela kineske književnosti. U Rumuniji su nagrađivani dokumentarni filmovi, pevači, svirači na raznim instrumentima, pisci iz Kine, dok su dela kompozitora Džordža Eneskua, pesnika Mihaja Emineskua, slikara Nikolaja Grigoreskua, vajara Konstantina Brankušija i drugih istaknutih predstavnika rumunske kulture cenjena i pohvaljena u Kini. Filmovi poput „Štefan Veliki“, „Mihajlo Hrabri“, „Dunavski talas“ i brojne druge kreacije rumunske kinematografije poznati su kineskoj publici i uticali su i impresionirali kineske gledaoce.

Slika br. 1: Okružni muzej „Ștefan cel Mare” iz Vasluja

Slika br. 2. Rukopis Nikolaja Mileskua, opis reke Amur, koja odvaja ruske koloniste od Kineza

Kineska kultura je bila predmet interesovanja više rumunskih književnika i književnih kritičara. Možemo spomenuti da su za Kinu i kinesku kulturu bili zainteresovani i rumunski klasici, kao što je Joan Slavić i Mihaj Eminescu, kao i rumunski književni kritičar Titu Majoresku. Razni časopisi u istoriji književnosti su pisali o bogatstvu i lepoti kineskih tradicija i književnosti, dok se jezikom bave veliki broj sinologa koji posmatraju oba jezika kao specifični društveni fenomen, čiji se jezici kontinuirano menjaju i obogaćuju. Kineska književnost se sve više prevodi, dok u oba naroda kruže rumunske odnosno kineske poslovice, npr. rumunska poslovice „Priatelj se u nevolji poznaje” dobro je poznata u Kini dok stara kineska pesma pretvorena u poslovicu, koristi se u Rumuniji: „srodna duša, čak i ako je na kraju sveta, uvek ti je negde blizu” (Mereanu, 2018: 92).

U cilju produblјivanja prijateljstva između dva naroda, sagledavanja i sumiranja dostignuća uzajamnog učenja i kulturnih razmena i novih težnju za budućnost, iz štampe je izašla rumunska antologija „Kina i Rumunija - Dijalozi između civilizacija i kulturne razmene“⁵, koju je uredila kineska ambasada u Rumuniji, nedavno je objavljena u Rumuniji. Dijalog između kineske i rumunske kulture predstavlja veoma značajnu etapu međusobnog upoznavanja i prevazilaženja stereotipa između ova dva naroda.

Slika 3: *Kina i Rumunija - Dijalozi između civilizacija i kulturne razmene*

Slika 4: Večernjak, po Mihaju Eminesku, rumunsko-kinesko dvojezično pozorišno delo

⁵ *China și România - Dialoguri între civilizații și schimburi culturale.*

Slika 5: *Kineski filmski festival*, Bukurešt-Arad, Kluž-Napoka, 3. oktobar 2022

Virđinija Popović, Ivana Ivanić

INFLUENCE OF CHINESE CULTURE ON ROMANIAN LITERATURE

Summary

The oldest civilization in the world has always been the subject of inspiration for many writers world including Romanian, along with the most famous Romanian poet Mihai Eminescu as well as a travel writer Nicolae Milescu Spataru. Chinese religions and philosophies of the Far East, China beauties and even the economy have been cited, celebrated and compared with European and Balkan cultures and about 15,000 pages of Romanian journals and beauty of China have been reported in the Romanian travel writings dating back to the 19th century. The work will display Romanian literature in which China has been the subject of inspiration for some Romanian writers, the extent to which Chinese culture were present in Romanian literature and whether the publicist and fiction works could not find the way to the reader in the 19th century in Romania.

Key words: China, Culture, Romanian literature, journalism, travel literature.

LITERATURA

Caiyu, Li (2016). *The First Reception of Chinese Literature and Culture in Romania*, in Management of Sustainable Development Sibiu, Romania, Volume 8, No.2, December 2016. 35–36.

Călinescu, George (1982). *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, adăugită și îngrijită de Al. Piru, București, 1982.

Chao, Ding (2008). *O istorie a relațiilor literare chino-române*. Beijing: People's Literature Publishing House.

Dugan, Oana (2008), *Actualitatea informațiilor prezentate de Nicolae Spătaru-Milescu în Jurnal de călătorie în China și Descrierea Chinei*. In *Danubius*, vol. XXVI, nr. 1, 347-358.

- Magheru, Paul (2018). De la Jurnalul de călătorie în China de Nicolae Milescu-Spătaru, prin Oradea, la sentimentul național și european al finite. În *Studii de Știință și Cultură*, iunie 2018, Vol. 14, nr. 2, p. 91–99.
- Mereanu, Vitia (2018). A compared insight into the paramyologic translation romanian – chinese, În *Studii de Știință și Cultură*, vol. XIV, Br. 2, 89–93.
- Spătaru, Nicolae Milescu (1962). *Jurnal de calatorie in China*, Ediție îngrijită, traducere, note și prefață de Corneliu Bărbulescu, 1962.
- *** *Cultura și civilizația chineză. Dialoguri culturale româno-chineze*, Editura Casa Româno-Chineză, Filiala Arad, 2017.